

Л. С. ЛАРКА, Л. О. МАСЮКОВА

ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ УКРАЇНИ: ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Аналіз економічної складової нового ринку електричної енергії дозволяє визначити можливість забезпечення конкурентних переваг підприємства за рахунок зменшення енергоємності продукції, що є актуальною проблемою дослідження. Мета статті – дослідити можливість нового ринку електричної енергії для підприємств та визначити напрями нарощування їх конкурентних переваг. Новий ринок електричної енергії розглядається як можливість інтегрування енергетичного ринку України в загальноєвропейський простір. Перешкодами на шляху нового ринку електричної енергії є незадовільний стан мереж, небезпека кібератак, залежність від постачальників ресурсів, значний рівень заборгованості на оптовому ринку електричної енергії. В умовах нового ринку електроенергії підприємству доцільно розробити стратегію в галузі організації електропостачання як частину його стратегічного набору. Лімітування концентрації ризиків та диверсифікація портфелю угод з енергопостачаючими компаніями розглядаються як найбільш ефективні заходи з мінімізації ризиків в системі управління ризиками підприємства на новому ринку електричної енергії. Виділені кон'юнктуруючі фактори на ринку електричної енергії: конкурентна ситуація на ринку, платоспроможність споживачів електричної енергії, інвестиційна привабливість енергетичної галузі, інтенсивність використання альтернативних джерел енергії. Забезпечення конкурентних переваг підприємства в умовах нового ринку електричної енергії досліджується з позиції ресурсного та поведінкового підходів. Оптимізація структури собівартості продукції підприємства за рахунок зменшення енергетичної складової розглядається як частина організаційних заходів з удосконалення управління ресурсним потенціалом підприємства. Зроблено висновок про сприятливий вплив нової конкурентної моделі ринку електричних послуг на суб'єкти цього ринку.

Ключові слова: енергоємність продукції, ринок електричної енергії, конкурентна модель, монополістична модель, балансуєчий ринок, енергоефективність, конкурентні переваги.

Л. С. ЛАРКА, Л. О. МАСЮКОВА

ИССЛЕДОВАНИЕ РЫНКА ЭЛЕКТРИЧЕСКОЙ ЭНЕРГИИ УКРАИНЫ: ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Анализ экономической составляющей нового рынка электрической энергии позволяет определить возможность обеспечения конкурентных преимуществ предприятия за счет уменьшения энергоёмкости продукции, что является актуальной проблемой исследования. Цель статьи - исследовать возможности нового рынка электрической энергии для предприятий и определить направления наращивания их конкурентных преимуществ. Новый рынок электрической энергии рассматривается как возможность интегрирования энергетического рынка Украины в общеевропейское пространство. Препятствиями на пути нового рынка электрической энергии являются неудовлетворительное состояние сетей, опасность кибератак, зависимость от поставщиков ресурсов, значительный уровень задолженности на оптовом рынке электрической энергии. В условиях нового рынка электроэнергии предприятию целесообразно разрабатывать стратегию в области организации электроснабжения как часть его стратегического набора. Лимитирование концентрации рисков и диверсификация портфеля договоров с энергопоставляющими компаниями рассматриваются как наиболее эффективные меры по минимизации рисков в системе управления рисками предприятия на новом рынке электрической энергии. Выделенные конъюнктуруформирующие факторы на рынке электрической энергии: конкурентная ситуация на рынке, платежеспособность потребителей электрической энергии, инвестиционная привлекательность энергетической области, интенсивность использования альтернативных источников энергии. Обеспечение конкурентных преимуществ предприятия в условиях нового рынка электрической энергии исследуется с позиции ресурсного и поведенческого подходов. Оптимизация структуры себестоимости продукции предприятия, за счет уменьшения энергетической составляющей, рассматривается как часть организационных мероприятий по усовершенствованию управления его ресурсным потенциалом. Сделан вывод о благоприятном влиянии новой конкурентной модели рынка электрических услуг на субъекты этого рынка.

Ключевые слова: энергоёмкость продукции, рынок электрической энергии, конкурентная модель, монополистическая модель, балансирующий рынок, энергоэффективность, конкурентные преимущества.

L. S. LARKA, L. O. MASIUKOVA

INVESTIGATION OF THE ELECTRICAL ENERGY MARKET OF UKRAINE: ECONOMIC ASPECT

Analysis of the economic component of the new electric power market allows determining the possibility of ensuring the competitive advantages of an enterprise by reducing the energy intensity of products, which is a pressing issue of the study. The purpose of the article is to explore the possibilities of a new electric power market for enterprises and to determine the directions for increasing their competitive advantages. A new electricity market is seen as an opportunity to integrate the energy market of Ukraine into the pan-European space. Obstacles to the new electricity market are the unsatisfactory condition of networks, the danger of cyber-attacks, dependence on resource providers, and a significant level of debt on the wholesale electricity market. Under the conditions of a new electricity market, an enterprise should develop a strategy in the field of power supply organization as part of its strategic set. Limiting risk concentrations and diversifying the portfolio of contracts with energy supplying companies are considered as the most effective measures to minimize risks in the enterprise's risk management system in the new electricity market. Dedicated conjuncture factors in the electricity market are the competitive situation in the market, the solvency of consumers of electricity, the investment attractiveness of the energy field, the intensity of use of alternative energy sources. Ensuring the competitive advantages of the enterprise in the new electricity market is investigated from the perspective of the resource and behavioral approaches. Optimization of the cost structure of the enterprise's products, by reducing the energy component, is considered as part of the organizational measures to improve the management of its resource potential. The conclusion is made about the favorable influence of the new competitive model of the market of electric services on the subjects of this market.

Keywords: energy intensity of products, electric power market, competitive model, monopolistic model, balancing market, energy efficiency, competitive advantages.

Вступ. Реформування ринку електричної енергії надає можливості підприємствам здобути нові конкурентні переваги. Аналіз економічної складової при дослідженні ринку електричної енергії надає можливість визначити основні умови підвищення

ефективності господарської діяльності підприємств за рахунок оптимізації рівня енергоємності продукції, виявлення резервів зменшення її собівартості.

Аналіз останніх досліджень та літератури. Аналіз рівня конкурентоспроможності підприємства в

сучасних умовах – основа для розробки його стратегічного набору. Саме тому на перший план виходять питання раціонального управління його маркетинговим, інноваційним, виробничим, кадровим та фінансовим потенціалами [1]. Дослідженням енергетичного ринку та, зокрема, ринку електричної енергії присвячені роботи Кузьминчук Н. В. [3], Курмаєва П. Ю. [4], Омельченко В. [5], Рекової Н. Ю. [7], Соколовського П. В. [12] та інших науковців. У роботах [2], [3] проаналізовано вплив нового ринку електричної енергії на процеси інтеграції до західноєвропейського енергетичного ринку. Оцінку сутності поняття «ринку енергії» наведено у роботі [4]. Потенційні загрози для суб'єктів ринку електричної енергії та пов'язані з цим ризики систематизовано у роботах [5], [6] та [7]. Основні напрями дослідження кон'юнктури ринку, якими доцільно керуватися при дослідженні ринку електричної енергії, наведено у роботі [8]. На законодавчому рівні визначено об'єкти державного регулювання на ринку електричної енергії [9], що дозволяє більш обґрунтовано планувати стратегічні можливості підприємств на новому ринку електричної енергії. Завдання державного регулювання ринку електричної енергії висвітлено у роботах [10], [11] та [12].

Мета статті полягає у дослідженні економічної складової нового ринку електричної енергії, за допомогою якої підприємство може нарощувати конкурентні переваги.

Постановка проблеми. Значний рівень енергомосткості продукції вітчизняних підприємств значною мірою відображається на її ціні та не дозволяє гідно конкурувати на зовнішніх ринках в умовах глобалізації. Реформування ринку електричної енергії надає можливості підприємствам знизити енергомосткість виготовлюваної продукції та, тим самим, дозволяє знайти резерви зменшення собівартості продукції, що значно розширює межі у ціновій стратегії підприємства.

В науковій літературі розкрито питання державного регулювання ринку електричної енергії, систематизовано ризики цього процесу, разом з тим актуальною залишається проблематика дослідження можливостей нового ринку для окремих підприємств, забезпечення додаткових конкурентних переваг на базі оптимізації структури собівартості продукції.

Матеріали досліджень. Значний рівень енергомосткості продукції вітчизняних підприємств пояснюється відсутністю можливості вибору постачальника електричної енергії, значним ступенем монополізації ринку електричної енергії. Розвиток інфраструктури ринку електричної енергії, який передбачено при реформуванні існуючого ринку, дозволить більш ефективно вирішувати питання забезпечення енергією промислових підприємств та суб'єктів підприємницької діяльності.

Удосконалення нормативної бази регулювання відносин на ринку електричної енергії дозволить значно спростити процедуру інтеграції до загальноєвропейського енергетичного ринку, що набуває особливої актуальності в умовах економічної

глобалізації. У зв'язку з цим слід зазначити, що прийняття Закону про ринок електричної енергії в Україні – це крок до гармонізації нормативної бази згідно світовим стандартам. Дослідження кон'юнктури ринку електричної енергії за традиційними напрямками (попит, пропозиція, пропорційність ринку, ділова активність ринку, рівень ризиків) дозволяє чітко визначити особливості взаємодії учасників цього ринку.

Основна мета прийняття Закону про ринок електричної енергії – формування моделі конкурентного ринку електричної енергії в Україні, оскільки попередня модель монополістичного ринку себе вичерпала. Згідно монополістичній моделі ДП «Енергоринок» закуповувало електричну енергію у виробників (ГЕС, ТЕС, АЕС) та продавало її установам облэнерго, які продавали електричну енергію споживачам як монополісти.

У новому Законі передбачені механізми розвитку інфраструктури ринку електричної енергії: створення нових генеруючих потужностей, передбачені стимулюючі заходи для залучення вітчизняних та закордонних інвесторів в галузь енергетики.

Нові умови функціонування ринку електричної енергії носять у собі, як позитивні, так і негативні аспекти. Серед позитивних моментів доцільно відзначити вільний вибір постачальника електроенергії на фоні значного збільшення пропозиції на цьому ринку, що дозволить зменшити енергетичну складову в собівартості продукції підприємства.

Серед негативних моментів слід звернути увагу на такі: незадовільний стан електричних мереж в країні, що спричинений хронічним недофінансуванням енергетичної галузі національного господарства; небезпека кібератак на енергосистему країни в умовах нестабільної політичної та економічної кризи останніх років; значна залежність від постачальників енергоресурсів, що впливає на рівень свободи поведінки суб'єктів на ринку електричної енергії; значний рівень заборгованість на оптовому ринку електричної енергії; складності у отриманні статусу сертифікованого оператора системи передачі для НЕК «Укренерго»; обмеженість часу для впровадження сучасних інформаційних технологій при роботі на новому ринку.

Визначимо, у чому саме полягають зміни на ринку електричної енергії. Зміни торкаються механізму укладання договорів при купівлі/продажу електричної енергії (передбачено необхідність укладання договорів зі споживачами енергії). Крім того, державні енергокомпанії повинні продавати свою енергію на біржі, що підвищує прозорість укладених угод.

Слід зазначити, що модель ринку електричної енергії не є унікальною, вона вже апробована у Європі. Основними компонентами цієї моделі є ринок прямих договорів, ринок «на добу наперед», внутрішньодобовий ринок, балансуєчий ринок та ринок допоміжних послуг. В умовах нового ринку більш прискіплива увага приділяється дисципліні

платежів за отриману електричну енергію. Виділення окремо компаній, які відповідають за технічні аспекти електропостачання, та компаній-постачальників спрощує процедуру ліквідації заборгованості. Конкурентна модель нового ринку електричної енергії дозволяє підприємствам розробити стратегію в галузі організації електропостачання, що є частиною стратегічного набору підприємства. При розробленні цієї стратегії значна увага повинна приділятися оцінюванню та управлінню ризиками співпраці з окремими постачальниками електричної енергії. Для цієї мети варто сформуванню систему критеріїв для оцінювання надійності постачальників, провести рейтингове оцінювання за обраними критеріями постачальників та обрати найбільш надійних постачальників.

Поява нових гравців на ринку електроенергії дозволяє підприємствам створити гнучкий графік виплат за надані послуги з електропостачання. Взаємовідносини підприємства з державним постачальником електричної енергії досить жорстко регламентовані, вимагається жорстка платіжна дисципліна, в той час, як укладання договору з приватною компанією на постачання електричної енергії забезпечує певну гнучкість виплат за отриману енергію. Незначна різниця в ціні енергії виправдана коригуванням графіку платежів, що набуває особливої актуальності в умовах хронічного дефіциту грошових коштів підприємств в умовах невизначеності та ризику. Система управління ризиками на ринку електричної енергії має реагувати на наведені вище загрози та на основі кількісного та якісного їх оцінювання пропонувати комплекс рекомендацій з мінімізації ризиків. Слід зазначити, найбільш оптимальним заходом в цьому напрямі, на нашу думку, є лімітування концентрації ризиків, що дозволяє підприємству визначити прийнятний для себе рівень ризику при обґрунтуванні рішень стосовно енергетичної складової собівартості продукції.

Ще одним напрямом мінімізації ризиків є їх диверсифікація, при якій оцінюється структура портфелю угод з енергопостачаючими компаніями за критерієм ризикованості. При дослідженні ринку електричної енергії визначено такі кон'юнктуороформуючі фактори:

- конкурентна ситуація на ринку, яка характеризується певним співвідношенням сукупного попиту та сукупної пропозиції;

- платоспроможність споживачів електричної енергії (цей фактор набуває особливої значущості на новому ринку електричної енергії та є ключовим при наданні послуг електропостачання);

- інвестиційна привабливість енергетичної галузі (конкурентна модель нового ринку електричної енергії передбачає більшу відкритість цього ринку для потенційних інвесторів);

- інтенсивність використання альтернативних джерел енергії (альтернативні джерела енергії виступають у якості товарів-субститутів та спричиняють прямий вплив на ділову активність ринку електричної енергії).

Запровадження нового ринку електричної енергії спрямоване на якісне удосконалення послуг з надання електроенергії споживачам за рахунок зменшення втрат енергії, підвищення прогресивності технологій, забезпечення точного контролю за діями суб'єктів ринку. Розглянемо детально, яким чином забезпечуються конкурентні переваги підприємства в умовах нового ринку електричної енергії. Згідно ресурсного підходу конкурентні переваги підприємства збільшуються за рахунок більш ефективного використання виробничого та фінансового потенціалу підприємства. Згідно поведінкового підходу, можливість впливу на ціну енергетичної складової собівартості продукції дозволяє виявляти резерви зменшення ціни продукції та змінити поведінкову модель на цільовому ринку підприємства.

Оптимізація структури собівартості продукції підприємства за рахунок енергетичної складової належить до блоку питань удосконалення ресурсного потенціалу підприємства. Для більш повної реалізації цієї конкурентної переваги підприємства доцільно більш детально проаналізувати основні показники, які характеризують рівень використання ресурсів підприємства: оцінювання фінансового стану підприємства та, у разі негативних значень показників платоспроможності, фінансової незалежності та ділової активності, визначення ймовірності його банкрутства; показники ефективності використання основних та обігових коштів підприємства; структура собівартості продукції: вертикальний та горизонтальний аналіз; оцінювання кадрового потенціалу: визначення коефіцієнту плинності кадрів, кількісного та якісного складу персоналу, системи оплати праці та стимулювання зростання продуктивності праці; ефективність застосування інформаційних ресурсів: ступінь уніфікації бізнес-процесів підприємства.

Зменшення собівартості продукції за рахунок відповідної зміни її енергомісткості позитивно впливатиме на фінансовий стан підприємства, оскільки при зниженні собівартості продукції підприємство може нарощувати рівень прибутку, не змінюючи при цьому відпускну ціну або, знизивши ціну, збільшити цільову частку ринку збуту.

Висновки. Результати дослідження нового ринку електричної енергії свідчать про сприятливий вплив нової моделі конкурентного ринку на суб'єкти цього ринку. Умовою ефективного функціонування нового ринку електричної енергії є орієнтація на впровадження інформаційних технологій, які дозволяють суттєво підвищити якість процесів управління збутом та купівлею електричної енергії. Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні стратегій енергозабезпеченості підприємства та їх узгодження зі стратегічним набором підприємства.

Список літератури

1. Ларка Л. С., Жабська О. В. Особливості проведення маркетингових досліджень конкурентного середовища підприємства. *Вісник Нац. техн. ун-ту "Харк. політехн. ін-т"* :

- зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес і ефективність виробництва. Харків : НТУ "ХПІ". 2015. № 25 (1134). С. 34 - 38.
2. *Новий ринок електроенергії*. URL: <https://ua.energy/noviy-rynok-e-e/#1538032249011-abadd3b9-db7c33a3-2c12> (дата звернення 20.04.2019).
 3. Кузьминчук Н. В. Інституційні аспекти державного регулювання взаємовідносин суб'єктів електроенергетичного ринку. *Проблеми економіки*. 2014. № 1. С. 59 – 64.
 4. Курмаєв П. Ю. Ринок енергії в Україні: теоретичні аспекти дослідження. *Економіка і суспільство*. 2016. № 7. С. 97 – 100.
 5. Омельченко В. Як енергетика стане драйвером розвитку української економіки. URL: <http://razumkov.org.ua/statti/yak-energetyka-stane-draiverom-rozvytku-ukrainskoi-ekonomiky> (дата звернення 20.04.2019).
 6. Кожевніков А. Ю. Ризики суб'єктів ринку електричної енергії в умовах реформування енергетичної системи України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=826> (дата звернення 20.04.2019).
 7. Рекова Н. Ю., Біленька Ю. О. Інструменти регулювання конкуренції на ринках електричної енергії: досвід ЄС та перспективи впровадження в Україні. *Приазовський економічний вісник*. 2017. Вип. 1(01). С. 48 – 55.
 8. Ларка Л. С., Кузенцова А. Ф. Напрями дослідження кон'юнктури ринку. Тези доп. 24-ї Міжнар. наук.-практ. конф. "Інформаційні технології : наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я" (MicroCAD–2016). ред. Є. І. Сокол. Харків : НТУ "ХПІ". 2016. С. 201.
 9. Закон України Про ринок електричної енергії № 2628-VIII від 23.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19> (дата звернення 20.04.2019).
 10. Ущাপовський К. В. Розвиток електроенергетичної інфраструктури в умовах нової конфігурації ринку електроенергії України. *Економіка: реалії часу*. 2015. № 6 (22). С. 45 – 49.
 11. Ларка Л. С., А. О. Маркіна, А. С. Мещерякова. Економічна безпека як індикатор якості економічного управління підприємством. *Вісник Нац. техн. ун-ту "Харк. політехн. ін-т" (економічні науки) : зб. наук. пр.* Харків : НТУ "ХПІ". 2018. № 19 (1295). С. 72 – 79.
 12. Соколовський П. В. Особливості реалізації ефективних бізнес-процесів в електропостачальних компаніях України. *Енергетика: економіка, технології, екологія*. 2016. № 4. С. 89 - 99.
 3. Kuzninchuk N. V. Institutsiyni aspekti derzhavnogo regulyuvannya vzaemovidnosin sub'ektiv elektroenergetichnogo rinku [Institutional aspects of state regulation of relations between the subjects of the electricity market]. *Problemi ekonomiki* [Problems of the economy]. Publ., 2014, no 1, pp. 59 – 64.
 4. Kurmaev P. Yu. Rinok energiyi v Ukraini: teoretichni aspekti doslidzhennya [The energy market in Ukraine: theoretical aspects of the research]. *Ekonomika i suspilstvo* [Economy and society]. Publ., 2016, no 7, pp. 97 – 100.
 5. Omelchenko V. *Yak energetika stane drayverom rozvritku ukrayinskoyi ekonomiki* [How energy will become a driver for the development of the Ukrainian economy] Available at: <http://razumkov.org.ua/statti/yak-energetyka-stane-draiverom-rozvytku-ukrainskoi-ekonomiky> (accessed 20.04.2019).
 6. Kozhevnikov A. Yu. Riziki sub'ektiv rinku elektrichnoyi energiyi v umovah reformuvannya energetichnoyi sistemi Ukraini [Risks of the subjects of the market of electric energy in conditions of reforming of the energy system of Ukraine]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalemya ta rozvitok* [Public administration: improvement and development]. Publ., 2015, no 3. Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=826> (accessed 20.04.2019).
 7. Reкова N. Yu., Bilenka Yu. O. Instrumenti regulyuvannya konkurentsiyi na rinkah elektrichnoyi energiyi: dosvid ES ta perspektivi vprovadzhennya v Ukraini [Tools for regulating competition in electricity markets: EU experience and prospects for implementation in Ukraine]. *Priazovskiy ekonomichniy visnik* [Priazovsky Economic Bulletin]. Publ., 2017, no 1 (01), pp. 48 – 55.
 8. Larka L. S., Kuznecova A. F. Napryami doslidzhennya kon'yunkturi rinku [Areas of research of market conditions]. *Tezy mizhnar.nauk.-prakt. konf. "Informatsiyni tehnologiyi : nauka, tehnika, tehnologiya, osvita, zdorov'ya"* [Theses of International conf. "Information Technology: Science, Technology, Technology, Education, Health"]. Kharkiv, NTU "KhPI" Publ., 2016, p. 201.
 9. Zakon Ukraini pro rinek elektrichnoyi energiyi no 2628-VIII vid 23.11.2018 [Law of Ukraine on the Electricity Market no 2628-VIII]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19> (accessed 20.04.2019).
 10. Ushchapovskiy K. V. Rozvitok elektroenergetichnoyi infrastrukturi v umovah novoyi konfiguratsiyi rinku elektroenergiyi Ukraini [Development of electric energy infrastructure in the conditions of the new configuration of the Ukrainian electricity market]. *Ekonomika: realiyi chasu* [Economics: realities of time]. Publ., 2015, no 6 (22), pp. 45 – 49.
 11. Larka L. S., A. O. Markina, A. S. Mescheryakova. Ekonomichna bezpeka yak indikator yakosti ekonomichnogo upravlinnya pidpriemstvom [Economic security as an indicator of the quality of economic management of an enterprise]. *Vestnik Nats. tekhn. un-ta "KhPI": sb. nauk. pr. Temat. vyp.: Ekonomichni nauku* [Bulletin of the National Technical University "KhPI": a collection of scientific papers. Thematic issue: Economic sciences]. Kharkiv, NTU "KhPI" Publ., 2018, no 19 (1295), pp. 72 - 79.
 12. Sokolovskiy P. V. Osoblivosti realizatsiyi effektivnih biznes-protseviv v elektropostachalnih kompaniyah Ukraini [Features of implementation of effective business processes in power supply companies of Ukraine]. *Energetika: ekonomika, tehnologiyi, ekologiya* [Power engineering: economics, technology, ecology]. Publ., 2016. no 4, pp. 89 - 99.

Надійшла (received) 16.01.2019

Відомості про авторів /Сведения об авторах / About the Authors

Ларка Людмила Сергіївна (Ларка Людмила Сергеевна, Larka Ludmila Sergiivna) – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки і маркетингу НТУ «ХПІ»; м. Харків, Україна; **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-8184-5464>; e-mail: assorti@ua.fm

Масюкова Людмила Олегівна (Масюкова Людмила Олеговна, Masiukova Liudmila Olehivna) – магістрант кафедри економіки і маркетингу НТУ «ХПІ»; м. Харків, Україна; e-mail: milla920920@gmail.com